

PERSPEKTİVİZM

Cenan Kuvancı
Arş. Grv., Erciyes Üniversitesi Sosyal Bil. Ens.
cenank@erciyes.edu.tr

Eski Yunan`dan beri, felsefe eşyanın özünü/mahiyetini araştırmaktadır. Mâhiyet duyularla algılanamayan, bir olan, kendisi hiçbir zaman değişmediği halde, değişen ve duyularla algılanan tüm varlıkların esası olan ve varoluştan ayrı olarak düşünülen şeydir. Genel olarak, filozoflar tüm zaman ve mekanda geçerli olabilecek bir hakikat bulmak ve oluşun ötesine geçmek istemiş; ve bunu gerçekleştirmek için, çoğu durumda, aklıyla iş görmüş ya da böyle yapmaya çalışmıştır. Bu durum, varlığı bütünlüğünden ve ferdi özelliklerinden soyutlamaya yol açmıştır.

Modern zamanlara gelindiğinde, sözkonusu evrensel doğru/hakikat bulma isteğinin devam ettiği görünür. Zira, modern düşünce, kendisini evrensel bir söylem olarak takdim eder ve ileri sürmüş olduğu bilgi ve hakikat iddialarını, tüm zamanlar için geçerli olduğunu iddia ettiği bir ontoloji üzerine inşa eder. Bu anlayışa göre, insan kendisinin dışındaki doğa hakkında, matematiksel kesinliğe sahip belli bazı küllî doğruları ortaya koyabilecek güç ve kâbiliyettir. İnsan zihni gerçeklikten ayrı bir varoluşa sahiptir. Dolayısıyla, bilgi ve hakikatin ölçütü özne-nesne arasındaki ilişkide yatar. Öznenin sahip olduğu bilişsel yetiler ve eşyanın temel nitelikleri tarih dışı, ve değişmez olduğu için, ortaya konulan bilgi küllî/evrenselidir. Kısaca, modern düşüncenin oturduğu ontoloji düalistiktir. Bundan dolayı, bilgi ve hakikat iddialarının geçerliliği bir atıf meselesidir; ve özne ile nesne arasındaki bağın özneye bakan yüzüyle nesneye bakan yüzü arasında bir tekâbüliyetin bulunması gerekir.

Bu anlayış, bilgi ve hakikat iddialarıyla ilgili olarak, bağlamsallık ya da belli durumlara bağlılığı aşmak ister. Bilgi ve hakikat tarafsız ve gayrı-şahsî olmalı ve

evrensel, tarih dışı bir temele dayanmalıdır. Burada, asıl başarılmak istenen şey insan varoluşuyla renklenmemiş ve hatta onunla doğrudan bir bağlantısı olmayan hakikati elde etmektir. Ayrıca, yorumsal olmayan nesnel bir hakikatin var olduğuna ilişkin güçlü bir inanç sözkonusudur. Hakikat ve bilgi; amaç, ilgi ve eylemlerden bağımsız olduğu için, salt gözlem konusudur. Öznenin zihni, gerçekliği olduğu gibi yansıttığı zaman doğru bilgi elde edilmiş olur. Bilginin temelinde bilen olarak özne, zihinsel süreç ve bilgiyi mümkün kılan yansıtma eylemi bulunur. Bilmek zihin dışında bulunan herhangi bir şeyi aynen yansıtmaktır.¹

Buna karşılık, sosyal bilimler, dil ve sanat felsefesi temelinde yapılan tartışmalar modern düşüncenin zikredilen varsayımlarının kolayca kabul edilebilecek varsayımlar olmadığını göstermiştir. Zira, hem özne hem de nesne, ancak yaşamın bütünlüğü parçalandığı zaman evrensel olarak telakki edilebilir. İnsanı varlık alanı oluşun dışında değildir.² Oluş insanın imkan ve amaçlarını gerçekleştirme süreci olduğu kadar, nesnenin belli bir *varoluş moduna* sokulması ve *tanımlanmasıdır*. Bu durum, insanın nesne vasıtasıyla kendi kendisini kavraması ve müşahhaslaştırması; ve nesnenin de kategorik bir varoluş mertebesine yerleştirilmesidir.

Bu bağlamda, rahatlıkla söyleyebiliriz ki, hakikat ve bilginin elde edilmesiyle insan deneyiminin ilgisi yoksa, bir olgu ya da olayı bilmek neredeyse imkansızdır. Zira, nesnenin kategorik statüsü insanın deneyim dünyasıyla dolaysız olarak ilgilidir. Ayrıca, insan varoluşunun aracılık etmediği bir durum büyük ölçüde soyut, hatta bağlamdan yoksun olacağı için, anlam ve önemini de yitirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, düalistik bir tarzda kavranan bilginin kanaat ve inançlarla herhangi bir bağlantısı olmayabilir, fakat böyle bir bilginin bulunması neredeyse imkansızdır.³

Bu durum insan varoluşunun tedricî ve kesintisiz oluşuyla ilgilidir. Tedricî ve kesintisiz oluş insanın kendi imkanlarını aktüel hale getirmesi sürecidir. İnsanın topyekün deneyimini bu süreçten ayrı düşünmek imkân ve ihtimâl dışıdır; zira, in-

¹ Richard Rorty; *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980, s. 3.

² Kasım Küçükalkal; *Nietzsche & Postmodernizm*, Paradigma Yay., İstanbul, 2003, ss. 142-143.

³ John W. Murphy; *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, (Hüsametin Arslan), Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s. 33.

san bilişsel, duygusal ve iradî olarak vardır. İnsan, sürecin her aşamasında, mevcut durumunu bırakır ve başka bir duruma geçer. Diyebiliriz ki, temel sorun varoluşun ve gerçekliğin kuşatılmaz oluşudur. Konu kuşatılmayacak kadar geniş olduğu için, bir yerde, belirsiz kalır. Konu belirsiz kaldığı için de, onu çok çeşitli bakış açılarından ele almak mümkündür; dolayısıyla, söylenen her şey bir doğruya denk düşer. İmdi, rahatlıkla söyleyebiliriz ki, varoluş ve gerçeklik, modern düşüncenin dayattığı gibi, tek bir bakış açısına dayalı olarak kavranamaz.

Modern düşüncenin entelektüel despotizmine karşılık, perspektivizm, âlem hakkındaki tüm bilgi ve inançlarımızın mâhiyet itibarıyla belli bir bakış açısına dayandığı anlayışından hareketle, gerçekliğin tarih dışı olabileceğini kabul etmez. Perspektivizm, özne-nesne, bilen-bilinen, zihin-beden . . . , şeklindeki düalliteye dayalı âlem tasavvurlarını aşma girişimi olarak görülebilir. Düalistik yaklaşımda, gözlemci ile gözlemlenen, dış dünya ile onun hakkında bilgi sahibi olan insan arasında açık bir dikotomi sözkonusudur. Nitekim, modernizmde hâkim görüş, haricî, nesnel ve herhangi bir insanî bakış açısından bütünüyle bağımsız bizâtihi bir gerçekliğin bulunduğu görüşüdür. Buna karşılık, insanı dış dünyadan, tarih ve kültürden soyutlayarak hakikat ve bilgi elde edilemez; zira, bilgi ve insan eylemleri içiçe geçmiştir. Hakikat ve bilgisi anlamlı ve önemli kılan onun kişisel ve toplumsal veçhesidir.

Gözardı edilen şey, bilgi ve hakikatle ilgili iddiaların ve bunların değerlendirilmesinin dâima dünyanın tanımlanmasına ve açıklanmasına imkan sağlayan kavramsal kaynakları tedarik eden bir çerçeve içinde gerçekleşmesi gerçeğidir. Perspektivizme göre, hakikat ya da gerçekliği doğrudan doğruya kavramamız neredeyse imkansızdır; zira, ona kendi önyargı ve varsayımlarımızla belli bakış açılarından yaklaşıyoruz. Gerçeklik önyargıların, değerlerin ve kavramların gizlediği şeydir.⁴ Burada, önyargı her türlü algılama, anlama, anlamlandırma ve bilme ediminin sınırlandırılmış ufkunu oluştururken,⁵ varsayımlar neticelerin kendilerinden çıkarıldığı öncüller konumundadır. Öncüller ise, neticenin doğru ya da yanlış olduğuna inan-

⁴ Brian Fay; *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefes: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.105.

⁵ Ramazan Ertürk; "Gadamer`in Felsefî Hermeneutiğinde `Ön Yargı` Kavramı ve Düşündürdükleri," *Felsefe Dünyası*, Sayı 38, Ankara, 2003, s. 61.

mak için uygun nedenler sunan bir kanıtın parçasıdır.⁶ Başka bir ifadeyle, bir olay ya da olguyu yalnız belli bir açıdan görür ve biliriz. Dolayısıyla, bir şey hakkında etkili konuşmak, ona nüfuz etmek ve onunla ilgili kavrayışımızı genişletebilmek için farklı gözlemlere gerek vardır.⁷

Herhangi bir bakış açısı, farkında olsak da olmasak da, aklımızı ve yargı yeteneğimizi belirleyen görüş ve inançlardan oluşur. Tanım itibarıyla bakış açısı, âlem hakkında, psiko-fizyolojik yapımızın, geçmiş tecrübe ve hatıralarımızın, kültür, dil ve başka pek çok etkenin yönlendirdiği bir yorumdur. O halde, bilgiye sahip olmak tecrübelerimiz hakkında bir yoruma sahip olmayı gerekli kılar; bir şey hakkındaki herhangi bir yorum dâima noksan olarak gerçekleşir. Bundan dolayı, perspektivizm imtiyazlı, dört başı mâmur ya da mutlak manada doğru bilgiyi kabul etmez.⁸

Şu halde, perspektivizm âlem hakkındaki yorumlarımızın eksik olacağı, ve mutlak hakikatin kavranamayacağı varsayımına dayanır. Böylece, aydınlanma sonrası bilim anlayışının el üstünde tuttuğu ve objektif bilgiye imkan tanıyan hakikat veya gerçekliğin tarafsız bir özne tarafından temsilinin elde edileceği düşüncesi reddedilir. Buna göre, olguların *doğrudan* kavranması diye bir şey sözkonusu değildir; olsa olsa onlarla ilgili yorumlar vardır. Bizâtihi bir olguyu tespit etmek imkansızdır; zira, her şey başka türlü yorumlanabilir, ve bir tek anlam yoktur, sayısız anlamlar vardır. Anlamı belirleyen, büyük ölçüde ilgi ve ihtiyaçlarımızdır;⁹ yani, anlama edimiyle onların muayyen ve müşahhas hale gelmesidir.

Nitekim, her bir bakış açısı belli ilgi ve ihtiyaçlar tarafından belirlenir veya en azından yönlendirilir. Ayrıca, insan zihni teleolojik olarak işler. Fikirlerle pratik gâyelerin gerçekleştirilmesi *amaçlanırken*, eylemlerle sözkonusu gâyeler *gerçekleştirir*

⁶ Nigel Warburton; *Thinking from A to Z*, Routledge, London, 1998, s. 105.

⁷ Friedrich Nietzsche; *Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine*, (Çev. Hüseyin Koralman), Nil Yay., Ankara, 1990, s.141.

⁸ Brian Boeninger; "Some Perspectives on Perspectivism," http://lawschool.unm.edu/adr/adr_links/boeninger.htm

⁹ Friedrich Nietzsche; *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, (Çev. Sedat Umran), Birey Yay., İstanbul, 2002, s. 251.

lir.¹⁰ Bu durum, insan varoluşunun tarihsel oluşu ve kendisini belli bir zaman ve mekan zemininde gerçekleştirmesiyle doğrudan ilgilidir.

Bu noktada, nelerin hakikat veya gerçeklik alanına dahil olduğu şeklinde bir soruya muhatap oluruz. Hakikat ve gerçeklikle ilgili fikirlerimizin, bize kullandığımız dil içinde verildiğini görürüz. Dil kuşatıcı ve gerçekliği belirleyici bir özelliğe sahiptir. Herhangi bir dildeki bir sözcüğün anlamı zihin, davranış ve nesne arasındaki bağlantıya dayalı olarak ortaya çıkar.¹¹ Bu yüzden, değişik anlam kuramları ortaya çıkmıştır. Deneyim dünyamız genişleyip derinleştikçe, dile ve kavramlara sahip oluruz. Aslında, dünya dediğimizde, "dünya" sözcüğü ile anlatmak istediğimiz şeyden bahsediyoruz; zira, kavramların dışına çıkarak dünyayı düşünmenin yolu yoktur; ama susma hakkı saklı kalmak kaydıyla. Dünya bizim için kavramlarla sunulan belli bir şey olduğu için, aynı yeryüzünde farklı dünyalarda yaşarız. Nitekim, şeyleri adlandırma ve belli kavramlarla idrak etme, onlara ontolojik bir statü vermedir. Dil, düşünme ve davranış arasında organik bir ilişki vardır. Bu, kavramlarımızın her zaman değişime açık olduğu anlamına gelir. Eğer kavramlarımız değişirse, dünyamız da değişir.¹² O halde, dünya, salt kuramsal bir şey değil, belli değerlendirme ve eylem biçimlerinden oluşan bir örüntüdür. Şeyler varoluş ya da gerçekliklerine dil, düşünce ve davranış dayanan bir örüntü içinde kavuşur. Burada, "gerçeklik"i pratik amaçlara yönelik bir basitleştirme olarak düşünebiliriz.

Artık, farklı bakış açılarının farklı ilgi ve değerlerden hareketle dünya hakkında farklı tasvir ve tanımlamada bulunduğunu ve böylece farklı nesnelerin ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira, insan zihni ilgi ve değerden bağımsız olarak çalışmaz. Bunun bir sonucu olarak, dünya bizatihî bir şey değil, kurgu ve yapıttır.¹³ Her bakış açısının farklı sözcük ve kavramları olduğu için, kurgu ve yapıtlar birbirinden farklıdır.

¹⁰ Ellen Kappy Suckiel; *William James`in Pragmatik Felsefesi*, (Çev. Celal Türer), Paradigma Yay., İstanbul, 2003, s. 17.

¹¹ John Hospers; *An Introduction to Philosophical Analysis*, Prentice-Hall, Inc., International, inc., London, 1967, ss. 19-20.

¹² Peter Winch; *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*, (Çev. Ömer Demir), Vadi Yay., Ankara, 1994, ss. 22-23.

¹³ Nevzat Can; "Nietzsche`de Hakikat ve Perspektivizm," *Felsefe Dünyası*, Sayı, 38, Ankara, 2003, s. 137.

Doğrusu, sözcükler ve kavramlar eşit ve benzer olmayan şeyleri eşitleme ve benzer hale getirme ediminin sonucunda oluşur. Böyle olunca, her kavramsal sistem veya paradigma kendi eşit ve benzerini yaratır; zira, elimizde eşit ve benzerlikle ilgili herkes tarafından kabul edilecek *evrensel/külli* herhangi bir kıtas yoktur. Dahası, âlemde birbirine eşit ve benzer olan iki şey yoktur; olsa olsa, belli bir tasavvurlar örüntüsüne dayalı olarak eşit ve benzer kabul edilen şeyler vardır. Sözgelimi, insan kavramını ele alacak olursak, asgârî düzeyde de olsa, her insanın birbirinden farklı hususiyetlere sahip olduğu görülür. Bu durumda, "insan" kavramının sözkonusu farklılıkların gözardı edilmesiyle oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Aslında, kavramlar gerçekliği insan deneyimindeki renkliliğinden ve canlılığından mahrum eder, ve ortalama olanı ve çoğunluğun bulunduğu yeri tayin ve tesbit eder. Onlar, matematikteki katılığa ve kesinliğe sahip, kendi içinde tutarlı bir dünya inşâ etmek için kullanılır.¹⁴ Kavramsal sistemler belli bir tipi ayakta tutmaya çalışır ve bu tipe gir(e)meyenlerle mücadele eder, devamlılığı savunur ve belli ölçüde yaratıcılığı engeller. Bununla birlikte, bu, her türlü entelektüel etkinliğin gerçekleştirilmesi için bir yerde zorunludur.

Herhangi bir kavramsal sistem birbiriyle bağlantılı olan ve hiyerarşik olarak düzenlenen temel varsayım ve kavramlardan oluşan bütündür. Tipik bilimsel etkinlikler olan gözlem, teşhis, tasnif ve açıklamaların hepsi, bilim adamlarının işlerine beraberlerinde getirdikleri bir kavram sisteminin içinde gerçekleşir. Böylece, kavramsal sistemler, şimdiye kadar evrensel kabul edilen olay ve olguları yeniden inşa eder, ve onlarla ilgili kendi içinde bütünlüğü olan yeni bir anlam ve önemlilik düzeyini ortaya koyar. Kavram sistemleri, tüm bilişsel etkinliklerin meydana geldiği çerçeveyi sunar. Dilsel sistemlerin arka planını oluşturan kavramsal yapılar, sadece fikirleri ifade etmeye yarayan araçları yeniden üretmez, ayrıca, bizzat fikirleri, insanların zihinsel süreçlerini ve zihin dağarcıklarını şekillendirir. Nitekim dünya hakkındaki bilgi, belli bilici failerin içinde yaşadıkları ve işlem yaptıkları linguistik ve kavramsal çerçevenin bir fonksiyonudur.

¹⁴ Allan Megill; *Aşırılığın Peygamberleri. Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, (Çev. Tuncay Birkan), Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998, ss. 89-90.

Öte yandan, kavramsal bir dizge, evren ve insanın evrendeki yeri hakkında bir yorum sunar. Kavramlar, sözcükler gibi uzlaşma dayalı olarak kullanılır ve bir kavrayış biçiminin en açık tezahürüdür. Bu bakımdan, kavramların anlamları herhangi bir kavrayış biçimi içindeki fonksiyonuna denktir. Kavramlar kendileriyle farklı işler yaptığımız araçlardır.

Kavrama eylemi, kavranan şeye bir tür elbise giydirir. Kavranan şey, kavrayan zihnin sunduğu kalıplar içinde şekillenerek kavranır. Tasavvur eden, düşünen, isteyen ve hisseden fail şeyleri belli bir şekle sokar. Hatta sözkonusu fail bile, bir "inşâ"dır. Kavrayan zihnin ağlarından kaçamayan ve ağa düşen şeyler yakalanır, ve onlar bu ağlar tarafından şekillenir. Böylece, şeylerin akışı bozulur ve onlar 'mum-yalanmış kavramlar' vasıtasıyla sınıflandırılır.¹⁵ Bu şu anlama gelir: Fikirlerin formüle edilmesi bağımsız bir süreç değildir; çünkü belli bir bakış açısının parçasıdır.

Her kavramsal sistem, dayandığı bakış açısı farklılıklarının bir sonucu olarak, âlemi adeta farklı dünyalardan bahsediyormuş gibi tasvir eder. Şeylere giydirdiğimiz kavramları değişik şekillerde düzenlemekle onları değişik şekilde düzenlemiş oluruz. Bir önerme, bir dizi kavramı, bu kavramların izin verdiği mümkün olan düzenlemelerden biri içinde bir araya getirir; kavramların düzenlenme olanakları nesnelere düzenlenme olanaklarına dolaysız olarak paraleldir. Bu durum, her kavramsal sistem veya paradigmanın dünyayı farklı varsayımlara dayalı olarak tasvir etmesinin bir sonucudur. Kavramsal sistemlerin temel niteliklerini belirleyen, kavramlar oluşturulurken dayanılan temel, varsayımlardır. Varsayımlar durup eşyaya baktığımız yeri oluşturur ve egzistansiyal durumumuzu belir. Âleme salt edilgin olarak yaklaşmak mümkün değildir; zira, herkes şu veya bu şekilde, âleme belli kategori ve modaliteyle yaklaşır ve onu onlara dayalı olarak tasvir ya da izah eder. Araştırmacıyı, verileri yorumlarken hiçbir şey etkilemese bile, yorumlama ve anlamayı gerçekleştirdiği ve geçmişten tevarüs ettiği dilsel kategoriler etkiler.

Ayrıca, âlem hakkındaki bilginin muhtevasının, evrenin akış sürecinden devşirilen unsurlardan meydana gelmesi durumun böyle olmasına katkıda bulunmakta-

¹⁵ Hüseyin Subhi Erdem; *Nietzsche`de Perspektivizm: Anlam ve Yorum*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 65.

dir. Zira, zihin tahlil, soyutlama ve genelleme yoluyla bu muhtevayı kuramsal bir yapı oluşturarak düzene sokmak durumundadır. Bu işlemler, kuramsal bir yapı içinde gerçekleşir; ayrıca, modern düşüncede kabul edildiği gibi, kuramdan bağımsız nesnel bir gözlem dili yoktur. Dolayısıyla, bu kuramsal sınırlama, tüm değişim ve devingenliği hariçte tutan bir tür sabit idealleştirme olur. Olaylar, belli bir zaman ve mekana dayalı olarak, akış kesilerek tanımlanır, ve bu olaylar kendi sınırlarını kendilerinde taşımazlar. Kaçınılmaz bir şekilde, herhangi bir varlık hakkında hakikat iddiasında bulunmak oluşun belli bir anını kristalize etmek, ve hayatın sürekli değişen veçhesini görmezlikten gelmektir. Çünkü kuramlar, sürekliliği bir yerinden koparıırken herhangi bir sınırla karşılaşmaz, ve kendi sınırlarını kendileri oluşturur.¹⁶ Dolayısıyla, kuramların inşa edildiği kavramlar, bizzat kuramlar tarafından belirlenir, ve kuramlar değiştiğinde onlar da değişir. Buna göre, deneyime dayalı verileri aşarak bir sonuca varma sürecini, sahip olduğumuz *belli bazı* ilkeler yönlendirir. Doğrusu, verilerin bu süreç/işlemi yönlendirmesi neredeyse imkansızdır; bu bakımdan, veriler bu ilkelere uyarlar. Sözkonusu ilkeler, kimine göre, aşkındır; kimine göre ise, psikolojik ve alışkanlıklara dayalıdır.

Bu noktada, artık dünyada içinde yetiştiğimiz dilsel geleneklerden tevarüs ettiğimiz kalıplarla var olduğumuzdan ve kategori ve tipleri fenomen âlemine biz insanların giydirdiğinden şüphe etmeyiz. Âlem, zihinlerimizin intizâma soktuğu izlenimlerin değişen akışı içinde sunulur. Gerçekliği parçalara ayırıp, kavramlarla inşa ederiz, ve onlara anlam ve önem atfederiz. Bunu, kendisine iştirak ettiğimiz bir topluluk içinde yaparız. Bu topluluk, belli bir perspektif, gramer ve dilsel örüntüleri benimseyen topluluktur. Bakış açısı, gramer ve dilsel örüntüler zorlayıcı ve mutlaktır. Bu bakımdan, bilgi üretme süreci, verilerin belli bir topluluğun benimsediği belli bir organik bütün ve sınıfın içine sokmadır.¹⁷

Ayrıca, bir sözcüğün ya da kavramın anlamını anlamak için onun istihdam edilme şekline bakmamız gerekir. Bu bakımdan, bir cümle ya da tasviri anlamak demek, onu bir temsil tarzından başka bir temsil tarzına; yani, belli bir topluluk

¹⁶ Harold N. Lee; *Percepts, Concepts and Theoretic Knowledge: A Study in Epistemology*, Memphis State University Press, Memphis, 1973, ss. 199-200.

¹⁷ Benjamin Lee Whorf; *Language, Thought and Reality*, Ed. John B. Carroll, The M.I.T. Press, Massachusetts, 1956, ss. 212-214.

tarafından benimsenen anlam örüntüsüne aktarmak demektir. Sözcük ya da kavramların bir dil içinde nasıl kullanılacağını gramer tanımlar. Bir dilin gramer kuralları dille gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağını belirler. Ayrıca, gramer dünyamızı oluşturan tek tek şeylerin mahiyetini kendileri yoluyla anladığımız küllî kavramların anlam ve geçerliğini tespit eder. Her şeyden önce, gramer tecrübe ettiğimiz her unsurun kendilerine dayalı olarak yorumlandığı genel kategorik bir tasavvur/fikirler şeması ortaya koyar. Gramerin deskriptif olmaktan ziyade normatif bir işlevi vardır. Gramerin normatif olması, fikirlerimizi şekillendirdiği kadar davranışlarımızı da şekillendirmesini gerektirir; zira, fikirler ve davranışlar çoğu kere birbirinin içine geçmiş durumdadır. Bu durumda, rahatlıkla diyebiliriz ki, gramer bir bakış açısı ve yaşama siyaseti içinde muayyen ve müşahhas hâle gelir.

Buna göre, bilginin sosyal bir edim olduğunu söyleyebiliriz; çünkü bir insanın hakikat ve gerçeklikle ilgili fikirleri onun hemcinsleriyle olan sosyal ilişkilerine nüfuz eder. Muhtemelen, nüfuz etmek sözcüğü bile yeterli değildir; zira, sosyal ilişkiler, hakikat ve gerçeklikle ilgili kavrayışların birer ifadesidir.¹⁸ Sözelimi, iyi eğitilmiş *rasyonalist* bir kimse, kendi kafasında yarattığı imgeye itaat edecek, öğrendiği kanıtlama standartlarına uyacak, kendisini içinde bulunduğu karışıklık ne kadar büyük olursa olsun bu standartlara bağlı kalacak ve aklın sesi olarak gördüğü şeyin aldığı eğitimin nedensel sonucundan ve içinde bulunduğu topluluğun kabullerinden başka bir şey olmadığını fark edemeyecektir.¹⁹

Şu halde, düşünce okulları arasındaki farkın, onların âleme değişik bakış açılarından bakmalarında yattığı görünür. Onların bakış tarzlarında neredeyse ortak hiçbir ölçüt yoktur ve adeta ayrı dünyalarda farklı şekillerde iş görürler.²⁰ Bu durum her bir bakış açısının âlemi farklı varsayımlara dayalı olarak tanımlama ve açıklamasının doğrudan bir sonucudur. Diyebiliriz ki, bir bakış açısının ayırt edici özelliği, onun tanımlama ve açıklama edimine rengini veren dayanaklarındadır.

Tanımların mümkün olmasının tek yolu, tanımlayanların önemli olguları uygun düzeylere yerleştirebilmeleri ve öz olanı yüzeysel olandan ayırabilmeleridir.

¹⁸ Winch; *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*, s. 29.

¹⁹ Paul Feyerabend; *Yönteme Karşı*, (Çev. Ertuğrul Başer), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999, s. 41.

²⁰ Thomas S. Kuhn; *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyaş), Alan Yay., İstanbul, 2003, s. 61.

Ancak, onların bunu yapabilmeleri için, bu tür yargılamalarda temel alacakları ilkelere sahip olmaları gerekir. Olgular kendilerini çözümlenmiş ve teşhis edilmiş olarak sunan durumlar değildir. Olgular fenomenlerin kendisi değil, belli bir tarife giren fenomenlerdir. Olgular belli bir olaylar zincirinin içinde meydana gelen ya da var olan, linguistik olarak anlamlı varlıklardır. Bunun anlamı şudur: Olguların var olması için, bunların tanımlanabileceği bir söz dağarcığının olması gerekir. Tanımlayanın herhangi bir duruma uygulayacağı bir söz dağarcığı yoksa, olgular da hiçbir şekilde olmayacaktır. Tanımlayanların olgu tanımlarına temel teşkil edecek bir terimler sistemine sahip olmaları gerekir. Kelimenin tam anlamıyla, böyle bir sistem olmadan, onların dilleri tutulacak ve onlar hiçbir şey söyleyemeyecektir. Kısaca söyleyecek olursak, olguların kökü kavramsal sistemlerdir.²¹

Buna göre, tanımlama, olguların tespit ve tayin edilmesi için bir terimler sistemi ve bu olguların sınıflandırılıp birbirleriyle ilişkilendirilmesinde başvurulacak önemlilik kriterleri sunar. Bundan dolayı, tanımlama edimi sadece sözcükleri eş anlamlı olanlarıyla değiştirmek değil, "belli bir dil grubu içinde bir sözcüğün hangi anlamda kullanılacağını gösteren şemayı da içerir."²² Böyle bir şema olmadan, en sıradan olayların en sıradan tanımları dahi gerçekleştirilemeyecektir. Sözkonusu şema içinde her kavramın bir yere oturduğu ontolojik ve deşersel bir hiyerarşi mevcuttur.

Nitekim, örgütleyici kavramsal bir sistem olmadan hiçbir entelektüel etkinlik ve basit bir tanım dahi ortaya çıkmayacaktır. Tanımlar her zaman olay ya da olguların tanımlanmasında kullanılan kavramsal kaynakları tedarik eden bir çerçevenin içinde ortaya çıkar. Bu durumda, rahatlıkla tüm olgu ve olayların kuram-kökenli olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, olgular ile kuramlar arasında katı bir ayırım bulunmuyor. Dahası, olgular kuram-kökenli olduğu için, gözleme dayalı olarak elde edilseler de kuramsal varlıklardır. Tüm kuramlar bir konunun yapıtaşlarıyla ilgili olarak, onların tayin ve tespitini sağlayan temel kavramlara dayanır ve onların mahiyeti hakkında temel iddialarla ilgili "aslı" bağılılıkları önceden kabul eder. Bu durum, aynı olayları anlatmak için neden pek çok bakış açısı/perspektifin bulunduğu-

²¹ Fay; *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, s. 107.

²² Hospers; a.g.e., s. 22.

nu da izah eder. Zira, bakış açıları belirlenmiş ve belli bir yere kadar kontrolümüzün dışında olan şeylerdir. Bakış açıları olgularla olan ilişkilerinde, şekillendirici matris/kalıp konumundadır.²³ Bunun sonucu olarak, onlar anlam, önem ve değer şemalarını, kavramsal bütünlüğü içinde, olgular vasıtasıyla sergiler.

O halde, modern düşüncenin aksine, perspektife dayalı anlayışta, insanın yaratıcı ve renkli yönünün dikkate alındığını ve insanın hazır verileri toplayan pasif gözlemci olduğu varsayımının kesinlikle kabul edilmediğini görürüz. Bu nedenle, toplanan verilerin mahiyetine ve düzenine nüfuz eden pek çok yaratıcı kuram geliştirilir. Burada, kuram tarafından yönlendirilen ve belli bir amaca kanalize edilen bir eylem sözkonusudur. Bir kuram, öngörülen sonuçları elde etmek için belli eylemlerin icrasını ve veriler üzerinde belli değişikliklerin yapılmasını gerektirir. Nihayetinde, doğruluk testi de sonuçlara dayanır. Perspektivizme göre, hakikat ya da doğru pasif olarak verilerin toplanmasıyla elde edilen bir şey değil, kuramın rehberlik ettiği eylemle kazanılan bir şeydir. Bu bakımdan, anlama ve bilme edimlerinin tamamı belli amaçlar çerçevesinde gerçekleşir, ve herhangi bir amacın olmadığı yerde, anlama ve bilmenin ol(a)mayacağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, herhangi bir anlama ve bilme edimini kendi bağlamında ve benimsenen amaçlara göre değerlendirmek durumundayız.

Özetleyecek olursak, perspektife dayanmayan herhangi bir bakış yoktur demek, tüm perspektif/bakış açılarını aşan küllî bir bakışın olmadığını söylemektir. Bu şu anlama gelir: Hakikati sınırlı tekil bir perspektiften görmek, bu perspektifin dışında başka hakikatlerin bulunabileceğini kabul etmek olur. Ayrıca, şeyleri sadece sınırlı belli bir perspektiften görmek, bilinebilecek tüm şeyleri bilemeyeceğimiz, fakat sadece nisbî doğruları bilebileceğimiz anlamına gelir.²⁴

Öte yandan, perspektivizmde, objektif bir doğruyu elde etmeyi garanti edecek kuramsal bir durumalış yoktur; çünkü nesneye bir yer tayin etme eylemi dâima bir öznenin bakış açısına dayalı olarak belli bir zamanda yapılır. Bir yerde yaşar ve

²³ Alan D. Schrift; "Perspektivizm ve Yorumcu Plüralizm," *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum*, (Der., Ter. Hüsametin Arslan), Paradigma Yay., İstanbul, 2002, s. 335.

²⁴ Nate Olson; "Perspectivism and Truth in Nietzsche's Philosophy: A Critical Look at the Apparent Contradiction," <http://www.stolaf.edu/depts/philosophy/reed/2001/perspectivism.html>.

bir yerden bakarız. Düalistik yaklaşımdan kaynaklanan insansızlaştırma sözkonusu değildir. Hakikat tekerrüre dayanmaktan ziyade insani eylem ve uygulamalara dayalıdır ve varoluşun rengini almıştır. Kavrama yetimizle ilgilerimiz arasında yakın bir ilişki vardır. Gerçekliğe empoze ettiğimiz kavramsal inşâlar belli taleplerin karşılanmasına yönelik olarak yapılan şeylerdir.²⁵ Buna karşılık, objektif doğruyu temsil etme iddiasındaki modern kuramlar, ilerleme adına özneyi araçsallaştırır. Bunun aksine, perspektivizm gerçek öznelerin kendilerini içinde buldukları durumlara karşı oldukça güçlü ve hayal gücüne dayalı yanıtlar vermeye davet eder.²⁶

Belli bir önerme ancak bir perspektife nispetle doğrudur. Buna göre, epistemolojik açıdan mutlak hakikate ulaşmak imkansızdır. Eğer bu mümkün olacaksa, tüm perspektiflerin üzerinde duran bir perspektife sahip olmamız gerekir. Bizim perspektife dayalı hakikatlerimiz, bir bakıma, içinde ikâmet ettiğimiz ve varoluşumuzu gerçekleştirdiğimiz dünyaya tekabül eder. Her perspektif bir güç talebi ve onu elde etmek için dünyaya bir düzen empoze etmedir. Bunun sonucu olarak, insan yorumlama, bilme ve anlama etkinliğiyle kendi varoluşunu ortaya koyar ve imkanlarını gerçekleştirir. Dolayısıyla, insan için hakikat sabit bir varlık değil, bir oluş; keşfedilen değil, yaratılan bir şeydir. Bu bakımdan, herhangi bir ifadenin sadece bir perspektife dayalı olarak, doğruluğundan ya da yanlışlığından söz edilebilir. Salt olgular olmadığı için, kuramların tekabül edeceği şeyler yoktur. Bir şeyi olgu olarak adlandırmak bile kuramsal bir tavidir. Bu bakımdan, salt olgulardan ve tarafsız tasvir ya da tanımlardan bahsetmek gizli bir yorumdur. Bireysel ve toplumsal bilincin dışında olgu ve olay kavranamaz.

Netice itibariyle, perspektivizm varoluşun çeşitliliği ve renkliliği üzerinde durmuş, ve onun rasyonel araçlarla bir bütün olarak kavranamayacağını, sadece bir yönünün kavranabileceğini öne sürmüştür. Ayrıca, o, değişmeyen mutlak hakikat ya da doğrunun olmadığını dile getirmiştir. Perspektivizm bu yönüyle, insanı her şeyin ölçüsü kabul eden ilk çağ sofistlerinin genel yaklaşımını andırır. Öte yandan,

²⁵ Gunnar Skirbekk; Nils Gilje; *A History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century*, (Trans. Ronald Worley), Routledge, London; New York, 2001, s. 361.

²⁶ Anette Horn; "Radical Perspectivism and the End of Theory: Nietzsche and Foucault," <http://www.inst.at/trans/9Nr/ahorn9.htm>

şunu söylemeden geçemeyiz: Bu haliyle perspektivizm, teolojik açıdan pek çok soruna neden olabilecek bazı içerim/tazammunlara sahiptir.

Kaynakça

- Boeninger, Brian; "Some Perspectives on Perspectivism," http://lawschool.unm.edu/adr/adr_links/boeninger.htm
- Can, Nevzat; "Nietzsche`de Hakikat ve Perspektivizm," *Felsefe Dünyası*, Sayı, 38, Ankara, 2003, ss. 131-140.
- Erdem, Hüseyin subhi; *Nietzsche`de Perspektivizm: Anlam ve Yorum*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Ertürk, Ramazan; "Gadamer`in Felsefi Hermeneutiğinde `Ön Yargı` Kavramı ve Düşündürdükleri," *Felsefe Dünyası*, Sayı 38, Ankara, 2003, ss. 58-71.
- Fay, Brian; *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001.
- Feyerabend Paul; *Yönteme Karşı*, (Çev. Ertuğrul Başer), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.
- Horn Anette; "Radical Perspectivism and the End of Theory: Nietzsche and Foucault," <http://www.inst.at/trans/9Nr/ahorn9.htm>
- Hospers, John; *An Introduction to Philosophical Analysis*, Prentice-Hall Inc., London, 1967.
- Kuhn, Thomas S.; *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyaş), Alan Yay., İstanbul, 2003.
- Küçükalp, Kasım; *Nietzsche & Postmodernizm*, Paradigma Yay., İstanbul, 2003.
- Lee, Harold N.; *Percepts, Concepts and Theoretic Knowledge: A Study in Epistemology*, Memphis State University Press, Memphis, 1973.
- Megill, Allan; *Aşırılığın Peygamberleri. Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, (Çev. Tuncay Birkan), Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998.
- Murphy, John W.; *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, (Çev. Hüsametdin Arslan), Paradigma Yay., İstanbul, 2000.
- Nietzsche, Friedrich; *Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine*, (Çev. Hüseyin Koralman), Nil Yay., Ankara, 1990.
- ; *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, (Çev. Sedat Umran), Birey Yay., İstanbul, 2002.
- Olson Nate; "Perspectivism and Truth in Nietzsche's Philosophy: A Critical Look at the Apparent Contradiction," <http://www.stolaf.edu/depts/philosophy/reed/2001/perspectivism.html>.
- Rorty, Richard; *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980, s. 3.
- Schrift, Alan D.; "Perspektivizm ve Yorumcu Plüralizm," *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum*, (Der., Çev. Hüsametdin Arslan), Paradigma Yay., İstanbul, 2002, ss.333-366.
- Skirbekk, Gunnar; Nils Gilje; *A History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century*, (Trans. Ronald Worley), Routledge, London; New York, 2001.

- Suckiel, Ellen Kappy; *William James`in Pragmatik Felsefesi*, (Çev. Celal Türer), Paradigma Yay., İstanbul, 2003.
- Warburton, Nigel; *Thinking from A to Z*, Routledge, London, 1998.
- Whorf, Benjamin Lee; *Language, Thought and Reality*, Ed. John B. Carroll, The M.I.T. Press, Massathusetts, 1956.
- Winch, Peter; *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*, (Çev. Ömer Demir), Vadi Yay., Ankara, 1994.